

Мироненко Д. О.,
здобувач,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **В. М. Ліпич**

СКЛАДНОУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ В СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Одним із найактивніших способів поповнення словникового складу будь-якої мови є словотворення, адже в силу своєї природи воно органічно пов'язане з живими процесами розвитку лексики, зумовленого постійними змінами в суспільному житті. Об'єктом дослідження обрано складноульсуфіксальні прикметники, оскільки складання разом з афіксацією були й залишаються найпродуктивнішими способами творення нових слів у всіх слов'янських мовах. Незважаючи на велику кількість монографій, дисертацій, статей, об'єктом уваги в яких було широке коло питань, пов'язаних з історією виникнення, структурою, морфемною будовою, семантикою складних слів (С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко, Л. С. Гончаренко, В. С. Марченко, В. М. Овчаренко, В. М. Ліпич, К. В. Каунової, Л. В. Вялкіної), процесами творення, відмежування від одиниць інших рівнів мови (Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенської,

Л. Є. Азарової тощо) у теорії складних слів ще й на сьогодні існує багато нерозвіданих та суперечливих проблем. Натомість, питання формування лексико-словотвірних типів складних прикметників не висвітлено в мовознавстві.

Оскільки словоскладання майже не характерне для прикметників, основна увага зосереджена на лексико-словотвірних типах складнонультсуфіксальних ад'єктивів різної структури.

У новій українській мові набуває розвитку словотвірний тип складних прикметників, утворених за допомогою нульового суфікса. Найбільшу групу становлять композити, еквівалентні сполученню прикметника та іменника. У ролі другого компонента найчастіше виступають слова на позначення частин тіла людини чи тварини. Такі похідні називають людиною або істоту, описують тварину, іноді можуть означувати особливості рослин, будівель та ін. за подібністю до частин тіла істоти.

Серед нультсуфіксальних похідних на окрему увагу заслуговують прикметники, до складу яких входять кольороназви. Ці деривати характеризуються сконденсованістю позначуваної ознаки [1, с. 84] і вказують на ознаку за кольором того, що названо мотивувальним іменником: *білогривий* (1924–1933 РУАС, 28), *білобокий* (1924–1933 РУАС, 28), *синьоокий* (1924–1933 РУАС, 239), *блакитноокий* (239), *червонощокий* (840) та ін.

До другої групи належать композити, що препозиційним компонентом мають прикметники неколірної семантики. Більшість композитів цього типу вказують на зовнішні ознаки предметів, зокрема частини тіла та особливості людини: форму (*гостроносий*, *круглоголовий*), розмір (*довгоногий*, *довгорукий*), зовнішній вигляд (*голопузий*, *босоногий*), фізичний стан (*гнилозубий* та ін.), зовнішній вияв внутрішнього стану (*веселоокий*, *веселочубий*).

У творенні похідних такої семантики беруть участь основи *велико-*, *високо-*, *мало-*, *вузько-*, *широко-*, *гостро-*, *довго-*, *низько-*, *коротко-*, *кругло-*, *круто-*, *пласко-* та ін.: *великоокий* (1924–1933 РУАС, 52), *великорукий* (143), *довговолосий* (1924–1933 РУАС, 294; 1930 РУС, 114), *коротковолосий* (1924–1933 РУАС, 809), *тонконогий* (1930 РУС, 540), *товстобровий* (1924–1933 РУАС, 60), *товстокосий* (1924–1933 РУАС, 815), *товстошкірий* (СУМ X, 168), *круглоголовий* (СУМ IV, 368), *круглоокий* (СУМ д. т. 1, 506), *пласконосний* (1924–1933 РУАС, 2023), *гострорободий* (1924–1933 РУАС, 2064), *гостровухий* (1924–1933 РУАС, 1833), *гостроносний* (1924–1933 РУАС, 1832), *гостромордий* (1924–1933 РУАС, 1832), *гостропикий* (1832), *гострочеревий* (1831) та ін.

У композитах, що означають недостатність / надлишок маси частин тіла людини порівняно з прийнятою нормою, найбільш вживаними є основи *товсто-*: *товстопузий* (1924–1933 РУАС, 63; СУМ X, 168), *товстопикий* (СУМ X, 168), *товстозубий* (1924–1933 РУАС, 62; СУМ X, 167), *товстозадий* (1930 РУС, 540; СУМ X, 167), *товстоногий* (СУМ X, 167),

товстоносий (1930 РУС, 540), *товстобокий* (СУМ X, 167), *товстолиций* (167), *товстомордий* (167), *товстотілий* (168); *повно-*: *повновидий* (СУМ VI, 684) «який має повне обличчя», *повнолиций* «який має повне обличчя» (СУМ VI, 685), *повногубий* «який має повні губи» (СУМ д. т. 2, 245), *повнотілий* «який має повне тіло, огрядний» (СУМ VI, 686), *повнощокий* «який має повні щоки» (686).

Сполучаючись з іменниковими основами на позначення частин тіла, основа *кругло-* може вказувати не на форму предмета чи істоти, а передавати значення «гладкий, огрядний, опасистий»: *круглобокий* (СУМ д. т. 1, 506), *кругловидий* (СУМ IV, 368), *кругломордий* (397), *круглопикий* (СУМ д. т. 1, 506), *круглощокий* (506). Складні прикметники з другими основами – *мордий*, *-пикий*, *-пузий* є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер.

Основи *-костий*, *-лиций*, *-ребрий*, сполучаючись з прикметниковими основами *сухо-* та *худо-* (має розмовний характер), набувають значення «кістлявий, дуже худий, з випнутими кістками, ребрами»: *сухоребрый* (СУМ IX, 869), *сухолиций* «який має худе лице» (СУМ IX, 869), *сухокостий* «кістлявий, худий» (868), *худоребрый* розм. «кістлявий, худий» (СУМ XI, 171), *худокостий* діал. «кістлявий, худий» (170).

Найпродуктивнішою у лексико-семантичній групі композитів, що вказують на відсутність одягу чи взуття, є основа *голо-*: *голопузий* (1924–1933 РУАС, 235), *гологчеревий* (1930 РУС, 92), *голог'ятый* (1924–1933 РУАС, 238), *гологрудий* (1924–1933 РУАС, 237), *гологузий* (237), *гологзаний* (237), *голоногий* (237), *гологрукий* (238). Деякі з цих композитів є полісемантичними: у прямому значенні «голий» вони є мотивованими, а в переносному – немотивованими у значенні «бідний, збіднілий».

Розмовний характер у сучасній українській літературній мові має прикметник *простоволосий* «з непокритою головою» (СУМ VIII, 299). У фразеологічному сполученні *голий*, *босий* і *простоволосий* отримує метафоричне значення, а в сукупності ці прикметники характеризують людину, яка нічого не має.

Отже, словотвірний тип складнонульсуфіксальних прикметникових похідних, утворених поєднанням опорної іменникової та препозитивної прикметникової основ, є продуктивним в українській мові. Вони здебільшого характеризували зовнішні риси людини, пов'язані з якісною чи кількісною характеристикою частин її тіла, або передавали внутрішній стан особи.

Література

1. Олексенко О., Мізіна О. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості нульсуфіксальних атрибутів. Полтава; Харків: Харків. іст.-філол. т-во, 2014. 232 с.
2. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення

сучасної української мови (кінець ХХ–ХХІ ст.). Київ: ВД Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

Список скорочених джерел

РУАС – Російсько-український академічний словник / за ред. А. Кримського, С. Єфремова; підгот. О. Телемко. Київ, 2007. (Електронна версія).

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.